

Δημοτική Μουσική της Κύπρου - Διάσωση, Διάδοση, Επανένταξη (Κυπραία Φωνή - Στ' αγνάρκα των τζαιρών..)

Για τη δημοτική μας μουσική και τον ορθό τρόπο διάσωσης και διάδοσης της έχουν γίνει πάμπολλες συζητήσεις και έχουν εκφραστεί πολλές και αντικρουόμενες απόψεις. Στα είκοσι περίπου χρόνια της πορείας μου στο χώρο της δημοτικής μουσικής της Κύπρου είδα και άκουσα πολλά και βίωσα όλες αυτές τις αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις.

Μετά από τα πρώτα χρόνια της ενασχόλησής μου με την ερμηνεία της δημοτικής μας μουσικής, όταν άρχισα πλέον να νιώθω την ανάγκη να ερμηνεύω και να τεκμηριώνω την κάθε μου ενέργεια, άρχισα να χτίζω και να στηρίζω τη δική μου άποψη πάνω σε αυτό το τόσο σοβαρό ζήτημα, βασισμένη σε όσα απεκόμισα και αποκομίζω από την τριβή μου με τη δημοτική μουσική και τους ανθρώπους που ασχολούνται με αυτή, μα κυρίως από την επαφή μου με τους απλούς ανθρώπους του λαού, τους βασικούς φορείς της παράδοσης.

Για να καταλήξω λοιπόν στον τρόπο με τον οποίο κατά τη γνώμη μου πρέπει να υπηρετούμε τη διάσωση και διάδοση της παραδοσιακής μουσικής, χρειάστηκε πρώτα να κάνω κάποια απλή, αλλά για μένα πολύ χρήσιμη ανάλυση, όσον αφορά στη δημιουργία της, την εξέλιξη και την πορεία της μέσα στον χρόνο. Σε παλαιότερους λοιπόν καιρούς, τότε που η τεχνολογία ήταν ανύπαρκτη, η δημιουργία στίχου, μουσικής και γενικά τέχνης ήταν μια εντονότατη εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου. Στις ατέλειωτες ώρες της δουλειάς στα χωράφια, στο σπίτι, στο εργαστήριο, που τις πλείστες φορές ήταν και μοναχικές, ο απλός άνθρωπος της γης και του καμάτου, οσάκις ένιωθε κάποια έντονα συναισθήματα, λύπη, χαρά, αγάπη, έρωτα κ.λ.π. και αν τύχαινε να διαθέτει και κάποιο χάρισμα, έφτιαχνε μια μελωδία ή κάποιους στίχους που τους προσάρμοζε σε κάποια υπάρχουσα γνωστή μελωδία την οποία τραγουδούσε μόνος του για αρκετό καιρό βελτιώνοντάς την μέρα με τη μέρα. Αυτό τον βοηθούσε να εξωτερικεύει τα συναισθήματά του και έκανε τις ατέλειωτες ώρες της δουλειάς να περνούν πιο γρήγορα και λιγότερο κοπιαστικά.

Όταν σε κάποιο στάδιο ένιωθε ότι αυτό το δημιούργημά του είχε ωριμάσει αρκετά και είχε φτάσει σε κάποιο σημείο, που θα μπορούσε να το μοιραστεί με άλλους, σε κάποιο γλέντι λοιπόν και μετά από το σχετικό κέφι, το τραγουδούσε στην παρέα. Η πρώτη αυτή παρουσίαση ήταν καθοριστική για το τραγούδι αυτό. Θα μπορούσαν να συμβούν δε, τρία τινά:

1. Αν η μελωδία και ο στίχος δεν ήταν σύμφωνα με τα μουσικά ακούσματα καθώς και τα ήθη της εποχής, θα αντιμετωπιζότο με αποδοκιμασία και δε θα γινόταν αποδεκτό από τους υπόλοιπους. Έτσι το τραγούδι αυτό πέθαινε εν τη γενέσει του και το ξεχνούσε ακόμα και ο ίδιος του ο δημιουργός.

2. Αν η μελωδία και ο στίχος ήταν σύμφωνα με τα μουσικά ακούσματα καθώς και τα ήθη της εποχής, αλλά δεν ήταν τόσο καλό που να προκαλέσει εντύπωση, θα γινόταν μεν αποδεκτό αλλά η πιθανότητα να διαδοθεί θα ήταν πολύ περιορισμένη.

3. Στην τελευταία περίπτωση, αν δηλαδή η μελωδία και ο στίχος συμφωνούσαν με τα μουσικά ακούσματα καθώς και τα ήθη της εποχής και ταυτόχρονα είχε κάτι στη μελωδία, το στίχο ή το ρυθμό που να εντυπωσιάζει, θα τύγγανε ζωηρής επιδοκιμασίας και θα προκαλούσε και το ενδιαφέρον σε άλλους καλλίφωνους της παρέας για να το μάθουν. Θα επιδίωκαν λοιπόν να ξαναβρεθούν στην ίδια παρέα με το δημιουργό (στο χώρο της δουλειάς ή σε επόμενο γλέντι) για να το ακούσουν ξανά. Μετά από μερικά ακούσματα (υποθέτω 4-5), θα επιχειρούσαν κάποιοι από αυτούς να το τραγουδήσουν παραπέρα. Είτε όμως λόγω των περιορισμένων ακουσμάτων, είτε λόγω του ότι κάποιοι πιθανόν να ήσαν λιγότερο ή περισσότερο καλλίφωνοι, είτε γιατί δεν είχαν συγκρατήσει ακριβώς τους στίχους, κανείς δε θα το τραγουδούσε ακριβώς όπως το δημιουργό, ούτε και το ίδιο όπως οι άλλοι.

Έτσι με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκαν οι διάφορες παραλλαγές των δημοτικών μας τραγουδιών. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο (τον τρόπο δηλαδή της διάδοσης), ο κάθε ερμηνευτής, έστω και αν τραγουδούσε την ίδια παραλλαγή με κάποιον προηγούμενο έδινε το δικό του χρώμα, το δικό του ύφος και έκανε αυθόρμητα τις δικές του μικροαλλαγές στη μελωδία ή το στίχο, αφήνοντας όμως άθικτο το βασικό κορμό του τραγουδιού. Έβαζε δηλαδή τη δική του σφραγίδα στο τραγούδι. Αυτή λοιπόν η συνεχής εξέλιξη είναι που κάνει το δημοτικό μας τραγούδι ένα ζωντανό οργανισμό και εδώ ακριβώς οφείλεται η ομορφιά του. Από την πιο πάνω απλή ανάλυση προκύπτουν δύο πολύ σημαντικά στοιχεία:

1. Η λειτουργία ενός κόσκινου (φίλτρου), που λειτουργούσε αυθόρμητα, πρώτα από τον ίδιο το δημιουργό και ύστερα από το λαό. Ο ίδιος ο δημιουργός, λόγω του ότι η επαφή με ξένους πολιτισμούς ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, δεν είχε άλλα ακούσματα εκτός από αυτά που άκουγε από

3 τους πατεράδες και τους παππούδες του. Κατά συνέπεια όταν δημιουργούσε, δημιουργούσε αβίαστα πάνω σε αυτή τη βάση και σπάνια έβγαине από μέσα του κάτι το ασύμβατο με την παράδοση. Με τον ίδιο τρόπο λειτουργούσε και το κόσκινο του λαού, ο οποίος αυθόρμητα και πάλι, αλλά πιο αυστηρά, απέρριπτε καθετί το ασύμβατο με τα παραδοσιακά ακούσματα που ήταν σχεδόν τα μόνα που είχε στην μνήμη του.

Εδώ μπαίνει φυσιολογικά το ερώτημα: «Καλά, και τι γινότανε με τους τόσους ξένους κατακτητές που πέρασαν, κατά καιρούς, από την Κύπρο καθώς και με τους γύρω λαούς που είχαν κάποια σχετική επαφή με τον λαό μας;». Θα ήταν ανώφελο και κατά τη γνώμη μου καθόλου χρήσιμο να ισχυριστεί κάποιος ότι η δημοτική μας μουσική έμεινε ανεπηρέαστη από τους ξένους κατακτητές και τους γύρω λαούς. Οι επαφές όμως του λαού με τους κατακτητές περιορίζονταν στη σχέση του δυνάστη και του υπόδουλου με αποτέλεσμα την αντίσταση του λαού στην ξένη κουλτούρα. Λόγω λοιπόν αυτής της αντίστασης και της διαφοράς στην κουλτούρα, το φίλτρο του λαού άφηνε να περνούν μέσα στη δημοτική μας μουσική μόνο κάποια όμορφα ξένα στοιχεία των οποίων η διαφορά δεν ήταν τόσο έντονη. Αυτό όμως εγίνετο με πολύ αργούς ρυθμούς. Έτσι με το χρόνο τα στοιχεία αυτά προσαρμόζονταν και αφομοιώνονταν μέσα στο σώμα της δημοτικής μας μουσικής.

Το ίδιο εγίνετο και με τη δημοτική μουσική των γειτονικών λαών, με τη διαφορά ότι με αυτούς ο Κύπριος ήταν πιο δεκτικός, γιατί δεν υπήρχε η σχέση του κατακτητή και του υπόδουλου, μα το πιο σημαντικό γιατί η μουσική τους είχε κάποιες κοινές ρίζες με τη δική μας μουσική (με άλλους περισσότερο και άλλους λιγότερο). Έτσι, στην περίπτωση αυτή, η προσαρμογή και η αφομοίωση ήταν πιο εύκολη. Η δυνατότητα αυτή της δημοτικής μας μουσικής να επιλέγει, να προσαρμόζει και να αφομοιώνει ξένα στοιχεία που την εμπλουτίζουν, είναι κατά τη γνώμη μου και αυτή μια από τις ομορφιές της.

2. Ο τρόπος της διάδοσης από τον ένα στον άλλο λειτουργούσε αποκλειστικά από στόμα σε στόμα, από ανθρώπους που δεν είχαν καμιά μουσική παιδεία, λειτουργούσαν αυθόρμητα και ελεύθερα με μόνο κίνητρο το μεράκι και την εσωτερική ανάγκη για δημιουργία, έκφραση και επικοινωνία. Αποτέλεσμα δε αυτής της ελεύθερης έκφρασης είναι ο τόσος πλούτος της δημοτικής μας μουσικής.

Αυτά συνέβαιναν από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι και τα μέσα του περασμένου αιώνα, οπότεν άρχισε η μεγάλη τεχνολογική επανάσταση και εμφανίζονται τα τεχνητά μέσα αναπαραγωγής του ήχου και κυρίως τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η βελτίωση των συγκοινωνιών και της επικοινωνίας άρχισε να απαλλάσσει τον άνθρωπο από τη μοναξιά του, η οποία ήταν μια από τις αιτίες που τον ωθούσε στη δημιουργία. Οι παραδοσιακοί χώροι και οι συνθήκες δημιουργίας - τα ήσυχα μικρά χωριά, το όργωμα, η βοσκή, το εργαστήρι, τα ατέλειωτα βράδια του χειμώνα μπροστά στο τζάκι, ο αργαλειός - αντικαταστάθηκαν από τις πολύβουες πόλεις, τα θορυβώδη τρακτέρ, τις οργανωμένες κτηνοτροφικές μονάδες, τα εργοστάσια, τα εργοτάξια. κ.α

Τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν πια έτοιμα χιλιάδες τραγούδια για την κάθε περίπτωση, χαρά, λύπη, έρωτα, για να σε βοηθήσουν, έστω παθητικά πια, να εκφράσεις τα συναισθήματά σου. Άρα η ανάγκη πλέον για δημιουργία έχει πλέον σχεδόν εκλείψει από τους απλούς ανθρώπους και περιορίζεται στους λίγους ειδικούς. Αυτό το σοφό κόσκινο που διέθεταν οι δημιουργοί και ο λαός έπαψε πια να λειτουργεί, αφού στη μνήμη μας εισβάλλουν καθημερινά και ολημερίς χιλιάδες ξένα και αμφιβόλου ποιότητας ακούσματα. Η δημιουργία λοιπόν δημοτικής μουσικής άρχισε να περιορίζεται δραστικά από τα μέσα του περασμένου αιώνα και σήμερα είναι πλέον σχεδόν ανύπαρκτη.

Εδώ τίθεται το ερώτημα: «Τι κάνουμε με τη δημοτική μας μουσική;». Λέμε: «Ήταν ένα φαινόμενο κάποιων άλλων εποχών άρα πέρασε και αυτή μαζί τους, ας την ξεγράψουμε;». Ή λέμε: «Ήταν κάτι πολύ σημαντικό που κράτησε χιλιάδες χρόνια, εκφράζει την ταυτότητά μας, τον πολιτισμό μας και έχουμε χρέος να τη διατηρήσουμε και να την παραδώσουμε στις επόμενες γενιές για να μπορέσουν να διατηρήσουν την ταυτότητά τους μέσα στον χρόνο;» Αν επιλέξουμε το πρώτο, είναι απλό. Την ξεχνούμε και τελειώσε... και τελειώνουμε κι εμείς μαζί της... Αν όμως επιλέξουμε το δεύτερο θα πρέπει να βρούμε τον τρόπο να το κάνουμε όσο το δυνατό πιο σωστά.

Κάποιοι έχουν την άποψη ότι θα πρέπει να την αντιγράψουμε όπως ήταν ακριβώς πριν πενήντα, εβδομήντα χρόνια χωρίς καμιά απολύτως αλλαγή και να την παρουσιάζουμε ως ένα μουσειακό είδος. Κάποιοι άλλοι λένε: «Είμαστε στον 21ο αιώνα, χρησιμοποιούμε τα σημερινά μουσικά όργανα που κυριαρχούν στον κόσμο, τις σημερινές ταχύτητες, τα σημερινά μουσικά χρώματα και φτιάχνουμε τη σημερινή δημοτική μουσική».

- 5 Προφανώς ξεχνούν αυτό το σοφό κόσκινο το οποίο αν αφαιρέσουμε η μουσική που θα δημιουργήσουμε το πολύ, πολύ να είναι ένα κάκιστο αντίγραφο όλων αυτών των ξένων ακουσμάτων.

Η δική μου ταπεινή άποψη είναι ότι η δημοτική μας μουσική δεν πρέπει να καταστεί ένα μουσειακό είδος (που υποδηλώνει ότι έχει πεθάνει), αλλά πρέπει να διατηρηθεί ως ένας ζωντανός οργανισμός. Από την άλλη, όμως, δε θα πρέπει να καταντήσει μια φανταχτερή χορευτρία στολισμένη με λαμπερά φτηνά στολίδια που τα πήραμε για σουβενίρ από τα θερινά μας ταξίδια ανά την υφήλιο. Έχοντας λοιπόν υπόψη τον τρόπο που λειτουργήσε για αιώνες η διάδοση και εξέλιξη της δημοτικής μουσικής κατέληξα στο συμπέρασμα ότι για να αποτελεί η σημερινή αναπαραγωγή των δημοτικών μας τραγουδιών μια φυσιολογική προέκταση και εξέλιξη της, θα πρέπει αυτές τις συνθήκες και προϋποθέσεις που τότε υπήρχαν από μόνες τους να τις δημιουργεί τεχνητά ο ίδιος ο δημιουργός.

Θα πρέπει δηλαδή κάποιος ο οποίος αποφασίζει να ασχοληθεί με την ερμηνεία της δημοτικής μας μουσικής να περιορίσει στον ελάχιστο δυνατό βαθμό για αρκετό χρονικό διάστημα την ακρόαση άλλων ειδών μουσικής και να επιδοθεί στην ακρόαση δημοτικών τραγουδιών από καταξιωμένους παλαιότερους ερμηνευτές. Θα πρέπει επίσης να συνδεθεί με απλούς ανθρώπους του λαού, μιας κάποιας ηλικίας, να ακούσει τις ιστορίες και τα τραγούδια τους. Οι εμπειρίες αυτές μαζί με τυχόν παλαιότερα αυθεντικά ακουσμάτα (ιδίως της παιδικής ηλικίας) θα δημιουργήσουν το απαραίτητο απόθεμα αυθεντικών ακουσμάτων το οποίο στη συνέχεια θα παίξει καθοριστικό ρόλο στις ερμηνείες που ο ίδιος θα επιχειρήσει. Θα ενισχύσει επίσης σημαντικά την ικανότητά του να ξεχωρίζει τα παραδοσιακά από τα ξένα ακουσμάτα. Στη συνέχεια η αναπαραγωγή των δημοτικών τραγουδιών θα πρέπει να γίνει με πρότυπο και πάλι την παλιά μέθοδο. Δηλαδή, δε θα κάτσει ο ερμηνευτής να ακούει συνέχεια ένα τραγούδι και να το επαναλαμβάνει μέχρι να το κάνει ακριβώς το ίδιο μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια, αλλά να το ακούσει μερικές φορές, να το δοκιμάζει μόνος του για κάποιες μέρες και να επανέλθει μετά στην ακρόαση του πρωτότυπου. Αν το αποτέλεσμα είναι πολύ κοντά στο πρωτότυπο, χωρίς να ξεφεύγει από τους μουσικούς δρόμους και το ύφος του τραγουδιού, τότε κρατάει τη δική του ερμηνεία και έτσι θα έχει δημιουργηθεί μια άλλη σωστή ερμηνεία του συγκεκριμένου τραγουδιού. Αν όχι, τότε ακούει ξανά μερικές φορές το πρωτότυπο και δοκιμάζει και πάλι. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι η πιο πάνω μέθοδος μπορεί να εφαρμοστεί μόνον από άτομα τα οποία έχουν αρκετά παραδοσιακά

- 6 ακούσματα και εμπειρίες, γιατί εξαιτίας της ελευθερίας στην ερμηνεία που προσφέρει η μέθοδος, υπάρχει ο κίνδυνος σοβαρής απόκλισης από το βασικό κορμό.

Η εκμάθηση τραγουδιών από παρτιτούρες πρέπει να αποφεύγεται τελείως, γιατί εξ' ορισμού το δημοτικό τραγούδι μεταδίδεται από στόμα σε στόμα. Επί πλέον η δημοτική μουσική δεν είναι μόνο μελωδία και ρυθμός. Κρύβει πίσω της ύφος, ήθος, ηχοχρώματα και συναισθήματα τα οποία δεν μπορούν να καταγραφούν στην παρτιτούρα. Αλλά και η ίδια η μελωδία δεν μπορεί να εκφραστεί με ακρίβεια στη δυτική μουσική που διαφέρει κατά πολύ από την αρχαία και την βυζαντινή στις οποίες έχει κατά κύριο λόγο τις ρίζες της η δημοτική. Η πιθανότερη λοιπόν κατάληξη μιας τέτοιας απόπειρας είναι το τραγούδι που θα αναπαραχθεί να μην έχει καμιά σχέση με το αρχικό.

Η επιλογή των τραγουδιών προς αναπαραγωγή και έκδοση πρέπει να γίνεται προσεκτικά ούτως ώστε να καλύπτει όλο το φάσμα της παραδοσιακής μας μουσικής και να μην περιορίζεται στα ήδη γνωστά και εύκολα ακούσματα, αλλά να φέρνει στην επιφάνεια και άγνωστα τραγούδια, που υπάρχουν πάρα πολλά. Η επικέντρωση του ενδιαφέροντος σε ρυθμικά και εύκολα τραγούδια μπορεί να εξασφαλίζει στο δημιουργό μια σίγουρη επιτυχία, αλλά δίνει μια λανθασμένη εικόνα της δημοτικής μας μουσικής. Αυτή τη μέθοδο εφαρμόζω εδώ και δεκαπέντε περίπου χρόνια και αυτή μετέδωσα και στους συνεργάτες μου μέσα στα πλαίσια της λειτουργίας της μουσικής μας ομάδας. Το αν έχει πετύχει ή όχι είναι υπό κρίση.

Αυτά όσον αφορά στη διάσωση και διάδοση των δημοτικών τραγουδιών που ήδη υπάρχουν. Τι γίνεται όμως με την προέκταση της δημοτικής μας μουσικής; Θα περιοριστούμε για πάντα στην επανερμηνεία και επανέκδοση των τραγουδιών που δημιουργήθηκαν από τους προγόνους μας; Αυτό το μέρος είναι και το πιο δύσκολο. Αφού λοιπόν επανεκδοθεί ένας σημαντικός όγκος της δημοτικής μας μουσικής με σωστές ερμηνείες θα πρέπει παράλληλα να δοθεί έμφαση στην προβολή της από τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, να εισαχθεί σταδιακά στους χώρους ψυχαγωγίας και να αποτελεί το θέμα πολλών πολιτιστικών μουσικών εκδηλώσεων. Παράλληλα οι ηχογραφήσεις αυτές θα πρέπει να εισαχθούν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, αρχικά μόνο για ακρόαση και επεξηγήσεις για την προέλευση και τον τρόπο της λειτουργίας και εξέλιξης της μουσικής αυτής.

Σε κατοπινό στάδιο θα αρχίσει η εκμάθηση της από τα παιδιά και τους νέους, πάλι με την μέθοδο που προαναφέραμε και όχι δια της παρτιτούρας. Έτσι τα ακούσματα αυτά θα αρχίσουν να καταλαμβάνουν ένα σημαντικό μέρος της μνήμης του λαού εκτοπίζοντας τα ξενόφερτα ακούσματα και δημιουργώντας ένα σημαντικό απόθεμα ακουσμάτων της δημοτικής μας μουσικής. Με την πάροδο του χρόνου, τα ακούσματα αυτά, θα εδραιωθούν μόνιμα στην μνήμη του λαού και θα αποτελέσουν την πηγή για νέες δημιουργίες βασισμένες σε αυτά.

Αναπόφευκτα ο κύριος ρόλος της δημιουργίας θα περάσει πια στους κατάρτισμένους μουσικούς, γιατί, όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, οι σημερινές συνθήκες έχουν περιορίσει δραστικά την εσωτερική ανάγκη για δημιουργία από τον απλό άνθρωπο. Οι κατάρτισμένοι λοιπόν μουσικοί έχοντας αποκτήσει ένα σταθερό υπόβαθρο ζώντας μέσα σε αυτό το ευνοϊκό κλίμα που θα έχει δημιουργηθεί και ενισχύοντας το με τις δικές τους προσπάθειες και επιλογές θα μπορούν πια αβίαστα και αυθόρμητα, μπορώ να πω, να δημιουργήσουν καινούργια τραγούδια βασισμένα στο ύφος και τους παραδοσιακούς μουσικούς δρόμους που θα αποτελέσουν μια φυσιολογική εξέλιξη της μακραίωνης μας παράδοσης.

Έτσι η δημοτική μας μουσική θα αρχίσει και πάλι να αναπνέει, θα επανενταχθεί στην καθημερινή ζωή του λαού και θα ανακτήσει τις προοπτικές για τη διαιώνισή της στις μελλούμενες γενιές.

Μιχάλης Ττερλικκός - 2002